

» SPOZNAVAJMO SLOVENSKI JEZIK « V JEZIKOSLOVNI IN METODIČNI OSVETLITVI

Že leta sem si želel zapisati svoje pripombe k učbenikom slovenskega jezika za osnovne šole (prim. Spoznavajmo slovenski jezik, za 4. do 8. razred osnovnih šol). Vsaj prvi dve knjigi sta sicer že bili ocenjeni, vendar ne s stališča, ki se zdi meni nadvse važno, tj. s stališča (slovenskega) jezikoslovja.

Učbeniki slovenskega jezika za osnovno šolo so izredno pomembni zaradi tega, ker se z njimi postavljajo temelji, na katerih mora potem počivati vsa slovnična jezikovna izobrazba tistega našega človeka, ki mu je jezik predvsem sredstvo sporazumevanje in izražanja, ne pa tudi predmet, ki ga poučuje ali celo raziskuje (zadnje so zlasti predmetni učitelji in profesorji vseh stopenj). Jezikovni priročniki za osnovne šole bi v okviru svoje namembnosti morali odsevati najboljša spoznanja o slovenskem jeziku, saj je tudi v tem pogledu najboljše za mladino komaj dobro. V njih torej ne bi smelo biti že zdavnaj preseženih jezikoslovnih spoznanj, vsa spoznanja pa morajo biti podana v taki obliki, da jih je s poglobljenim poukom jezika v poznejšem šolanju treba le razširiti in poglobljati, ne pa jih morda preklicevati. (V nobenem primeru pa osnovnošolski jezikovni učbeniki z zastarelimi ali manj optimalnimi nazori ne smejo postati v nadaljnjem šolanju pretveza za profesorsko trmasto vztrajanje pri razširjanju jezikovnega znanja samo tistega tipa in smeri, ki ga nakazujejo osnovnošolski priročniki.) Na opis jezika v teh priročnikih je treba gledati zlasti tudi s t. i. funkcionalne strani: opis naj zajame res bistvo svojega predmeta (slovenskega knjižnega jezika), naj bo sistematsko urejen, hkrati pa kar se da gospodaren, tj. učenca naj ne obremenjuje s stvarmi, ki niso drugega kot slovničarski izmislek (ali zgodovinska navlaka).

Naslednje moje pripombe izhajajo iz pravkar razloženih stališč. Poleg kritike danega v Ssj 4 podajajo konkretne predloge za spremembo, seveda s primerno utemeljitvijo. Pripombe se v glavnem ne tičejo optimalne razvrstitve obravnavanega gradiva; takih pripomb bi bilo precej, silile pa bi avtorico k dokaj zahtevni predelavi knjige (t. i. predelana izdaja). Pripombe o zaporedju v obravnavi jezikovnega gradiva se torej omejujejo na najnujnejše. — Sestavine te kritike so razporejene po tipičnih jezikoslovnih raziskovalnih področjih oz. plasteh jezika, kot so skladnja, oblikoslovje, pravopis, pravorečje ipd. To prinaša večjo preglednost in olajšuje primerjanje s 5. knjigo in naslednjimi.

Skladnja

Skladnja je obdelana začenši s stranmi 6, 12, 9, 13, 13. a, 14. 1, 21, 30, 37 in 80.

Poglejmo najprej, ka je povedano o s t a v k u : »Misel navadno izrazimo z besedami v s t a v k u. Stavček mora biti jaseñ, zato postavimo besede v pravi vrstni red in v pravilno obliko.« (6) — O jasnosti misli ni treba govoriti: misel je lahko

tudi nejasna, pa je izraženo le stavek. O besednem redu je prav tako prezkodaj govoriti, poleg tega pa ne vpliva na to, ali v danem primeru imamo stavek ali ne. Tudi tisto o pravilnosti je nepotrebno v definiciji. Zato pa bi bila dobra pripomba o ločilu; takoj je treba uvesti tudi pojem *prosti stavek*. Predlog za novo besedilo: To, kar vidimo, slišimo, mislimo, čutimo ali vemo, povemo v stavkih. Stavki so besede, urejene okrog (osebne) glagolske oblike. Stavki z eno osebno glagolsko obliko so prosti stavki. V nekaterih prostih stavkih osebne glagolske oblike ni. Če prosti stavek stoji sam, pišemo za njim piko, klicaj ali vprašaj. — Seveda je te stvari primerno povedati postopoma.

Zloženi stavek: »Kolikor povedkov, toliko stavkov. Dva ali več v celoto zvezanih stavkov imenujemo *zloženi stavek*. Med posameznimi stavki stoji veznik ali ločilo.« (37) — Nepotrebno je pravilo, kolikor povedkov, toliko stavkov, ker se lahko razume tudi napačno, tj. da je samo toliko stavkov, kot je povedkov, oz. da brez povedka ni stavka. Tudi tu bi bila dobra pripomba o končnem ločilu. Predlog: Zloženi stavek sestoji iz dveh ali več prostih stavkov. Taki stavki so povezani z vezniki ali ločili ali pa z obojim. Na koncu zloženega stavka stoji pika, vprašaj ali klicaj.

V zvezi z definicijo prostega stavka je treba popraviti vajo 12. 9 (»Ta pogovor je pa malo preveč odrezav, zato vprašanje in odgovore razširite v stavke!«). Na 13 a) »Rad je imel« seveda ni stavek.

Preden se lotimo posameznih stavčnih členov, je treba kaj povedati o stavčnem členu kot takem, npr. na str. 13: Prosti stavek ima navadno več delov. Taki deli stavka se imenujejo stavčni členi. Ugotovimo jih z vprašanji kot *kdo ali kaj* ipd. Stavčni členi imajo svoja imena: *osebek*, *povedek* ipd.

Dobro bi bilo, da bi vsekakor še pred obravnavo povedka, osebka ipd. povedali nekaj o najvažnejših besednih vrstah, tj. o samostalniku (pridevniku) in glagolu. Pri prvih dveh bi bilo treba opozoriti še na sklon, pri tretjem na osebo. Že tam, ko se govori o stavku, bi se reklo, da stavki sestojijo iz besed, besed pa je več vrst. Najvažnejše so take, ki pomenijo ljudi, stvari, živali, pojme in se imenujejo *samostalniki*. Druge povedo, kaj delajo te osebe itd. oz. kaj z njimi je (*glagoli*), tretje, kakšne (vrste) in čigave so (*pridevniki*). Sklone bi prikazali kot oblike besed, ki jih dobimo na vprašanja tipa *kdo ali kaj*, *koga ali kaj* ipd., osebne glagolske oblike pa bi bile preproste oblike na *-m -š* itd.

Pri stavčnih členih bi bilo dobro začeti z osebkom. Sedaj o njem beremo: »Povedek nam pove, kaj se v stavku pripoveduje, *osebek* pa, *kdo ali kaj* je tisto, o čemer se pripoveduje. Povedek in osebek sta v stavku najvažnejša členu.« (21) Predvsem je tu treba opustiti stavek o povedku, začeti je treba enostavno z osebkom. — Že pred definicijo in po njej se poleg izraza osebek po nepotrebem uporablja še izraz osebkovala beseda (»Besedo v stavku, ki nam pojasni povedek na vprašanje: *kdo ali kaj*, imenujemo *osebkovala beseda*.) Kadar pa osebkovala besede ni, spoznamo osebek iz povedka.«). Izraz osebkovala beseda je popolnoma nepotreben, razen tega zavaja v misel, da osebek sestoji iz ene same besede, kar pa ni res. V skladu s tem je v ponazorovalnem besedilu treba kot osebke podčrtati celo osebkovalo skupino (*glasno ptičje petje*, *beli snežniki*, *živ ogenj*) in pokazati primer, ko je osebek izražen z osebno gl. obliko

(»Kekec pa je zdrvel z dvorišča: po poti je *tekel* na vso sapo proti pašniku«). Predlog: Osebek pove, kdo ali kaj je tisti, ki kaj dela ali z njim nekaj je. Po njem se vprašujemo: *kdo ali kaj* + glagol (povedek, če imamo povedek že obdelan). Izražen je z eno ali več besedami. Njegovo jedro je navadno samostalnik, včasih pa je izražen kar z glagolom (povedkom). Osebek vpliva na glagol (povedek).

P o v e d e k ima sedaj nasl. definicijo: »Besedo, ki nam pove tisto, kar je v stavku najvažnejše, imenujemo **p o v e d e k**. Povedek izražamo z eno ali več besedami. Iz povedka spoznamo, kaj kdo dela ali kaj z njim je. Po povedku vprašujemo: Kaj se v stavku pripoveduje? Povedek je lahko že sam zase stavek. Druge besede v stavku povedek le še natančneje določajo.« (13) — Povedek nam ne pove tistega, kar je v stavku najvažnejšega (to je jedro stavka, npr. »dal mi je *bonbonov*«). Najzanesljivejši način za ugotavljanje povedka je, če enostavno poiščemo osebno glagolsko obliko (tj. oblike na *-m, -š* itd., kot smo že rekli). Besedilo za ponazoritev povedka mora nujno vsebovati tudi enobesedne povedke. Predlog: Povedek je stavčni člen, ki pove, kaj se v stavku dela ali godi ali kaj je. Po njem se vprašujemo: Kaj se v stavku dela ali godi ali kaj je. Izražamo ga z eno ali več besedami. Jedro povedka je osebna glagolska oblika. Osebek in povedek sta najvažnejša stavčna člena. Povedek je odvisen od osebk. — Vprašanje »kaj se dela...« zaobjema tudi primere kot *Dežuje*, stara definicija pa predvideva zmeraj osebek. Staro vprašanje po povedku preveč sili na odgovor s celim stavkom, ne samo s povedkom.

P r e d m e t: »Besedo, ki v stavku dopolnjuje povedek na vprašanje *koga ali kaj*, imenujemo **p r e d m e t** v 4. sklonu.« (30) Tudi ta definicija ne upošteva večbesednih predmetov (v besedilu: *veličastnega moža, lepo ženo* ipd.) — Predmet pove, koga ali kaj prizadeva povedek. Po njem se vprašujemo: *Koga ali kaj* + povedek. Izražamo ga z eno ali več besedami. Njegovo jedro je navadno samostalnik v 4. sklonu. Predmet je odvisen od povedka. — (Na str. 80 se namesto o »predmetu« govori o »dopolnilu«: popraviti na »predmet«. Na str. 31 *slepe miši* v stavku *Igramo se slepe miši* ni predmet; take primere je na tej bolje izpustiti.

A n a l i z a s t a v k a: »Razčlenimo stavek« (30). Predlagam metodo podčrtovanja: osebek —, povedek ~~, predmet ==:

<i>Racko</i>	<i>je opazoval</i>	slikarja.
<i>Kdo je opazoval?</i>	<i>Kaj je delal?</i>	Koga je opazoval?
<i>Racko</i>	<i>je opazoval</i>	slikarja
Osebek (os.)	Povedek (pov.)	Predmet (predm.) 4

P r e m i g o v o r: »Da iz povesti natančno zremo, kaj kdo govori, pisatelj večkrat besede pove tako, kot jih kdo govori. To imenujemo **d o b e s e d n i g o v o r**. V zvezi z dobessednim govorom je navadno še stavek, ki pojasni, kdo govori. Imenujemo ga napovedni stavek. Če stoji napovedni stavek...« (123 do 124). Čemu dobessedni govor, ko je v splošni rabi premi govor? Namesto »izraza napovedni« stavek je bolje rabiti »spremni« stavek (ker ničesar ne napoveduje, še zlasti ne, če je sredi premege govora ali za njim). V spremnem stavku razen tega niso samo glagoli rekanja, pogosto pa je razvit še dalje: »Domov pojdi,« *je rekel in odšel v trgovino.* — Zakaj »iz povesti«?

Na str. 100 se obravnavajo »istovrstni stavčni členi«. To je slab izraz, ker ne gre za istovrstne stavčne člene, tj. za več stavčnih členov, ampak za priredno zložen stavčni člen. Prav: Enakovredne dele stavka loči vejica.

Besedne vrste

V Ssj 4 so obdelani glagol, samostalnik, pridevnik, zaimek, števnik. To je tudi zaporedje, po katerem so obdelani.

Najbolj razbito je obdelan s a m o s t a l n i k (na str. 4, 5, 7, 15, 23, 24, 58, 81, 89, 90, 97), čeprav se z izrazom samostalnik dela šele od 81 str., pred tem pa se obravnava kot ime (ime, priimek, ime živali, poklica, rastlin, pokrajin, narodov (4); osebno in lastno ime (7), krajevno (15), stvarno lastno (23), predmetno — pojmovno (23), lastno — občno (24). (Vendar se na str. 5 že pojavlja nedefiniran izraz samostalnik.) — Rekli smo že, da bi bilo prav, ko bi se o samostalniku kaj povedalo vsaj že pred definicijo osebka. Sedaj se predolgo dela z izrazom ime, ki je veliko širši pojem kot samostalnik. Najprej naj se torej obdela pojem samostalnika, šele nato večbesedna lastna imena. Pisava lastnih imen (velika začetnica) spada v posebno poglavje (pravopis). — In sedaj k posameznim definicijam besednih vrst.

S a m o s t a l n i k : »Vsemu, kar je na svetu, je človek dal imena. Imena, ki jih vzdevamo predmetom ali pojmom, imenujemo s a m o s t a l n i k e.« (81) — Ni res, da bi bil človek vsemu, kar je na svetu, dal imena, saj za veliko stvari sploh ne ve. Tudi izraz »vzdevati« je malo primeren (bolje »dati«). Predlagam: Nekatero besede zaznamujejo ljudi, stvari, živali, predmete. Imenujemo jih samostalnike. Samostalniki so tudi besede kot *lepota, zavist, hudobija, upanje* (to so pojmi).

Glede spola: »Samostalnik je moškega, ženskega ali srednjega spola.« (90) — Spol bi bilo treba bolje prikazati. Zgoraj navedenemu bi moralo slediti:

Moškega spola so: *oče, brat, natakar, srnjak, stol, most ...*

Ženskega spola so: *mati, sestra, natakarica, srna, miza, kost ...*

Srednjega spola so: *dete, dekle, žrebe, okno, mesto, vime ...*

Nato sledi preskus s *tisti, tista, tisto*.

Tudi število je bolj slabo prikazano: »Samostalnik medved imenuje eno žival, če govorimo o dveh, rečemo medveda, če pa jih je več, medvedje.« »Slovenščina rabi tri števila: ednino, dvojino in množino.« (90) — Predlog: Samostalniki s posebnimi oblikami zaznamujejo en, dva ali več predmetov, živali, ljudi ipd.:

hrast = 1 hrast *hrasta* = 2 hrasta *hrasti* = več hrastov

Pravimo, da je samostalnik v ednini, dvojini ali množini. Ednina, dvojina in množina so slovnična števila. — Deli telesa, oblačila, naprave itd., ki so parne, imajo namesto dvojine množino: roke, nogavice, ročice (pri plugu) ipd. Množina včasih zaznamuje tudi en sam predmet: vrata, pljuča ipd. — Ednino, dvojino in množino izražamo s končnico: *hrast- hrast-a hrast-i*.

Osnova in končnica: »Stalni del besede imenujemo osnovo, spremenljivi del pa obrazilo.« (90) Bolje: Stalni del besede imenujemo osnovo, zamenljivi pa končnico. Osnova pomeni stvar, žival človeka . . . , pove, kakšne so stvari itd., končnica pa izraža število, sklon, pri pridevniki tudi spol.

Seveda pa kaže pred pojmom osnova — končnica obdelati pojem sklon a.

Uvedli bi ga preprosto nekako tako: Samostalniki imajo različne oblike glede na to, kako se po njih vprašujemo:

<i>Kdo ali kaj?</i>	: <i>lisjak</i>	<i>lisjaka</i>	<i>lisjaki</i>
<i>Koga ali kaj?</i>	: <i>lisjaka</i>	<i>lisjaka</i>	<i>lisjake</i>
<i>Koga ali česa?</i>	: <i>lisjaka</i>	<i>lisjakov</i>	<i>lisjakov</i>

Take oblike so skloni. — Šele sem bi nato prišla pojma osnova — končnica. Stari izraz »obrazilo«, ki je pomenil tako sklonilo kot osebito ter sredstvo za menjavanje spola pri pridevniških besedah, poleg tega pa še pripone, s katerimi delamo primernike ali posamezne glagolske oblike, je treba zamenjati z izrazom »končnica« (prim. Skj, SSKJ), ki pomeni morfem za sklanjanje, spreganje, tvorbo števil in spolno različnih oblik pridevniške besede.

In še sklanjatev samostalnikov: »Samostalnik sklanjamo. Sklanjanje imenujemo spreminjanje samostalnikov v končnicah«, »ker tako zahteva smisel stavka« (97). Predlog: Nekatere besede dobivajo različne končnice za sklone. Pravimo, da jih sklanjamo. Sklanjajo se npr. samostalniki (in pridevniki). Besede torej sklanjamo tako, da jim zamenjujemo končnice.

Glagol se omenja na str. 5, 44 (kaj je), 52 (oseba, število), 59 (časi), 65 (nedoločnik), 73 (namenilnik).

Kaj je: »Glagol je beseda, ki označuje dejanje ali stanje.« (44) Pred tem je povedano, da je to »besedna vrsta, s katero so izraženi povedki«. Predlog: Glagol je beseda, ki označuje dejanje, dogajanje ali stanje. (Dogajanje npr. v primerih kot *Dežuje*.) — Mislim, da bi bilo treba kaj povedati še o razvejanosti njegovih oblik, in sicer bodisi tu, bodisi na str. 52 sl., preden se obravnava oseba in število. Iz berila Bobkova zaplata npr. bi se po stavku, kot je Glagol ima veliko raznih oblik, navedle v posameznih stolpcih:

<i>dospejo</i>	<i>se je zgodilo</i>	<i>bomo naredili</i>	<i>pravite</i>	<i>priiti</i>	<i>rečeno</i>
<i>izmisli</i>	<i>so potovali</i>	<i>bo</i>	<i>izvlecite</i>	<i>izvleči</i>	<i>storjeno</i>
<i>vem</i>	<i>ni bilo</i>	<i>bosta</i>			
<i>ležem</i>	<i>je bilo</i>				

Sledil bi stavek, da take oblike lahko delamo tudi od enega samega glagola, npr. od glagola *vem*:

<i>vejo</i>	<i>se je vedelo</i>	<i>bomo vedeli</i>	<i>vedite</i>	<i>vedeti</i>	<i>(iz)veden</i>
<i>ve</i>	<i>so vedeli</i>	<i>bo vedel</i>			
<i>vem</i>	<i>ni vedelo</i>	<i>bosta vedela</i>			

Nato bi povedali: Ene oblike zamenjujejo končnice: *vem*, *veš*, *ve* . . .

Pravimo, da se spregajo. Končnice na nekaj kažejo:

-*m* kaže na tistega, ki govori in sebi pravi *jaz*,

-*š* kaže na tistega, ki mu govorimo in mu pravimo *ti*,

- kaže na tistega, ki mu pravimo *on ona ono* ali *Janez, miza, mesto...*

Tudi glagol loči število. Končnice za dvojino in množino so:

-*va* — to je *midva* ali *medve*

-*mo* — to je *mi* ali *me*

-*ta* — to je *vidva* ali *vedve*

-*te* — to je *vi* ali *ve*

-*ta* — to je *onadva* ali *onidve*

-*jo* — to je *oni, one* ali *ona*

Verjetno je nujno že na tej stopnji pokazati spregatev pomožnika.

Iz tega, kar smo povedali, sledi, da ni prav reči npr., da je 3. os. »osebek, o katerem govorimo«, (52) saj govorimo lahko tudi o sebi ali tebi (vas). Ni še treba obravnavati neprimerne rabe osebnih zamkov ob osebnih glagolskih oblikah, ker je prezapleteno, poleg tega pa teh napak itak ne delajo preveč. Končnice pa seveda ne kažejo »ševila osebikov« (saj je v vsakem stavku osebek en sam), ampak število predmetov, ljudi itd., ki opravljajo dejanje ipd. Osebne pa so tiste glagolske oblike, ki izražajo »osebo«, število pa ni važno. — Vaja 5 ima neprimerno navodilo (prim.: *izreče grdo kletvico* → *grdo zakolne*).

Časi: »Dejanje se lahko godi v sedanjosti, preteklosti ali prihodnosti. Ločimo: sedanji, pretekli in prihodnji čas. V preteklem času spregamo glagole s pomožnikom »sem...« in opisnim deležnikom, v prihodnjem času pa s pomožnikom »bom...« in opisnim deležnikom.« (59) Bolje: Dejanje se lahko godi takrat, ko govorimo, prej ali pozneje. To glagoli izražajo s posebnimi oblikami: *delam* — *delal sem* — *delal bom*. Te oblike imenujemo čase: sedanji čas, pretekli čas, prihodnji čas:

Sedanji čas je ena sama beseda: *delam*,

pretekli čas je iz glagola *sem* in deležnika na *-l*,

prihodnji čas je iz glagola *bom* in deležnika na *-l*.

Take oblike imajo ob sebi lahko še *se* ali *si*: *so se gostile, so si mislile*. (V besedilu za ponazoritev časov (59) je treba vprašanje »Kaj se je zgodilo« zamenjati s »Kdaj so izvolile« tj. namesto

Kaj se je zgodilo?

naj bo

Žabe so si izvolile.

Žabe so si izvolile.

Kdaj so si izvolile.

(Prej)

(Prej)

Nedoločnik: »Nedoločnik je neosebna glagolska oblika, ki se končuje na *-ti* ali *-či*.« (65) Izpeljava pojma nedoločna oblika je neprimerna (ob primeru *Dan je bolje loviti pri glavi kakor pri repu*). Že primer *Človek se mora po ljudeh ravnati* ne povzroča nobenih težav glede tega, kdo je prizadet ter v katerem številu in času. Zato predlagam: Glagolske oblike na *-ti* ali *-či* so nedoločniki. Se ne spregajo in ne sklanjajo. Večinoma se rabijo ob drugih glagolih. — V ponazorovalnem gradivu je treba postaviti na prvo mesto čisto glagolske povedke (tip *hoče znati*), šele nato pridejo glagolsko-imenski (tip je *lahko loviti*).

Namenilnik: Namenilnik je neosebna glagolska oblika. Končuje se na -t ali -č in stoji v zvezi z glagoli, ki pomenijo ali povzročajo premikanje. Namenilnik izraža namen.« (73) Predlog: N. je glag. oblika na -t ali č. Se ne sprega in ne sklanja, rabi se ob glagolih kot *grem, pojdem, pridem, tečem, odpravim* se ipd.

Pri nedoločniku je v besedilu napačno debelo tiskano *gremo se* (se spada k *vojskovati*, ne h *gremo*). V komentarju bi bilo prav reči »Katero obrazilo ima nedoločnik« (še enostavneje: »Na kaj se končuje«). Isto pri namenilniku. V primerih kot *Pokliči otroke jest*, je izpuščen glagol premikanja. Opozarjanje na razliko *Hitela sta krast(i)* je tu nepotrebno; če pa že, naj se ponazori s pretvorbo: *hitela sta krasti* = hitro sta kradla, *hitela sta krast* = hitro sta šla krast.

Pridevnik je obravnavan na str. 80, 105, 113, 122. V definiciji pridevnika (105) pri kakovostnih pridevnikih ni treba omenjati vprašalnice *kateri* (v teh primerih gre namreč za določno obliko kakovostnega pridevnika). Namesto besede »se ravna« je pri pridevniku bolje reči, da »se ujema« z ustreznim samostalnikom v spolu, sklonu in številu, saj iz tega glagola potem lepo izpeljemo besedo »ujemanje«. — Pri *stopnjovanju* (113) je nerodno rečeno, da lastnosti samostalnikom »pridevljemo« v večji ali manjši meri; ne, imajo jih v večji ali manjši meri (tako je pravilno pojmovano tudi v Ssj str. 121). Predlog: Pridevnike stopnjujemo z obrazili. Če osnovni obliki pridevnika dodamo *-ejši, -ši* in *-ji*, pridevnik izraža večjo mero lastnosti. Osnovna oblika pridevnika se imenuje osnovnik, oblika z *-ejši, -ši* ali *-ji* pa primernik. Če primerniku spredaj dodamo *naj-*, izraža ta oblika največjo mero lastnosti; to je presežnik.

Zaimek je obravnavan na treh mestih (130, 132, 137). Namesto da bi se kaj povedalo o zaimkih sploh (npr.: Zaimki so besede, ki se rabijo namesto samostalnikov, pridevnikov), se takoj preide k osebnim zaimkom. Preden je podana definicija zaimkov, se brez potrebe etimološko razlaga beseda zaimek (prim. »Namesto katerih *imen* pisatelj rabi besede jaz, mene, nje, ga?«, str. 129). V tem splošnem uvodu bi bilo treba podati še kak primer za druge vrste zaimkov, npr. za svojilne ali vprašalne. Nato bi bilo povedati, da je zaimkov več vrst. Posamezne zaimke je treba obravnavati pod posebnim naslovom (torej tudi osebne).

Ko bi imeli tak splošen uvod k zaimkom, seveda gotovo ne bi mogli zapisati, da *osebni zaimki* »stoje namesto samostalnikov, ki označujejo osebe/, /in jih zato imenujemo osebne zaimke.« (130) Saj samostalnike zamenjuje več vrst zaimkov, osebni pa v 1. os. sploh ne samostalnika (enako v 2.).

Predlagam torej, da bi se za osebne zaimke reklo, da *izražajo*

1. tistega, ki govori (ne: »osebo, ki govori, imenujemo prvo osebo«), to so *jaz, mi/me, midva/medve*, ali

2. tistega, s katerim govorimo (tj. *vidva/vedve, vi/ve*),

ali pa *zamenjujejo* samostalnike (*on/ona/ono, onadva/onidve, oni/one/ona*).

Sledilo bi: *jaz itd.* so os. zaimki za 1. osebo, *ti itd.* za 2., *on itd.* za 3. osebo. Kakor samostalniki so:

1. določenega spola (le *jaz* in *ti* se rabita za vse spole),
2. izražajo število (*jaz* — *midva/medve* — *mi/me*),
3. in sklon (*jaz* — *mene* — *meni* ...).

Po čudni logiki ima poseben del naslov Nepoudarjeni osebni zaimki namesto Raba imenovalnika os. zaimkov (132). To je sploh dokaj neroden del, v dani obliki verjetno docela nepotreben. Kaj npr. pomeni »V stavkih izpuščamo nepoudarjene osebne zaimke v imenovalniku?«, ko »izpuščamo« menda pomeni »ne uporabljamo«? In kaj so nepoudarjeni osebni zaimki? Namesto tega, kdaj jih ne rabimo, raje povejmo, kdaj jih:

1. pri naštevanju: *oče, mati in jaz*,
2. kadar so del nasprotnih zvez: *oče je že velik, jaz pa majhen*.
3. če imajo natančnejša dopolnila: *jaz siromak (jaz, ki vse verjamem)*,
4. če se neposredno vprašuje po njih: *Kdo je bil? — Jaz*.

Imenovalnika os. zaimkov pa ne rabimo, kadar že glagol jasno pove, za koga (kaj) gre. — V tem smislu je treba preurediti tudi vaje, npr. 2., kjer so pod b) mogoči imenovalniki ali pa jih lahko izpustimo, ali v vaji 8, kjer ni mogoče povedati namesto zaimka ime (mišljen je pač samostalnik).

Svoji l n i z a i m k i : Sedaj se reče, da »kažejo, čigav je predmet, ki o njem govorimo«, nato pa: »Svoji l n i z a i m k i so:

za 1. osebo: *moj, -a, -e* itd. (137) Predlagam: Svoji l n i z a i m k i i z r a ž a j o

1. lastnino govorečega (*moj -a -e, najin -a -o, naš -a -e*),
2. lastnino ogovorjenega (*tvoj* itd.), ali z a m e n j u j e j o
3. svoji l n i p r i d e v n i k i z s a m o s t a l n i k a (*njegov* itd.).

Svoji l n i z a i m k i i m a j o p o s e b n e o b l i k e z a s p o l e (*moj -a -e*), sklon (*moj mojega mojemu* ...), število (*moj moja moji*) in osebo (*moj tvoj njegov*).

Pri š t e v n i k i h je definicije (145) treba preurediti nekako tako: Glavni števniki povedo (ne: napovedujejo) število stvari, vrstilni pa, na katerem mestu v (urejeni) vrsti je kaka stvar (ne: zaznamujejo vrstni red stvari). Nato: Števnike pišemo tudi s številkami: 1 2 3 itd. (glavni števniki), 1. 2. 3. itd. (vrstilni). Manjša števila pogosto izpisujemo po govoru: ena lastovka, tri osebe, sto otrok. Glavne števnike od 11 do 100 in stotice pišemo skupaj, narazen pišemo *sto ena, dva tisoč, tisoč sto ena* itd. Vrstilne števnike pišemo vedno skupaj: *prvi, tretji, stoti, stoprvi, dvatisoči, tisočprvi* ipd. — Pri števniki h bi bilo dobro povedati, da se ene stvari (samostalniki) dajo dobro šteti, druge pa ne: *tri povesti* = 1 povest + povest + 1 povest proti *tri lepote* = 1 vrsta lepote + 1 vrsta lepote + 1 vrsta lepote.

Od oblikoslovnih pojmov, pravzaprav besedotvornih, so na 58.11 in 89.7 omejnene še izpeljanke. O tem glej več pri pravorečju.

Pravopis

Nekje v učbeniku bi bilo treba povedati, česa nas uči pravopis (ta pojem je treba v knjigo uvesti, ne pa obravnavati samo nekatere pravopisne pojave). Bilo bi dovolj, če bi rekli, da glasove zapisujemo s črkami, da med zapisanimi besedami puščamo presledek, da samostojne stavke na koncu zaznamujemo s piko, vprašanjem ali klicajem, na začetku pa z veliko začetnico, da imamo 25 črk in da se naša pisava imenuje latinica. Strogo je treba v vsej knjigi ločiti glasove in črke (na str. 31 npr. pa se mešajo, čeprav se verjetno hoče govoriti o glasovih, kar pa spada v posebno poglavje, tj. glasoslovje).

Pravopis imamo še na str. 84 v zvezi z deljenjem besed. Ker se tu dela s pojmom zlog, le-ta ne sme biti prikazan tako, kot da sta v enem zlogu lahko tudi po dva samoglasnika (prim.: »zlog je ... sestavljen iz soglasnikov in samoglasnikov«) Predlog: Zlog je del besede (ali beseda), v katerem je samoglasnik, večinoma pa tudi še en ali več soglasnikov. Namesto »besede delimo navadno po zlogih« je treba reči, da jih delimo tako, da je v obeh vrsticah vsaj po en zlog (tako zmeraj, ne le navadno). — Pravila o deljenju (84) je treba drugače razporediti in število enot zmanjšati od sedanjih šestih na tri:

1. Soglasnik med samoglasnikoma gre v drugo vrstico — *po-sedeti*;
2. če je takih soglasnikov več in jih ni težko izgovoriti, jih delimo, kakor nam kaže prostor na koncu vrstice: *staro-stjo*, *staros-tjo*, *starost-jo* (zmeraj pa mora vsaj en soglasnik v drugo vrstico);
3. če skupine soglasnikov na začetku druge vrstice ne moremo izgovoriti, jo razdelimo: *pastir-ček*. Sedanja pravila 1, 2 in 5 lahko mirno opustimo, tisto o nedeljivosti *lj*, *nj* pa je docela napačno.

In še o *vejici* (100): Že spredaj je bilo povedano, da je izraz »istovrstni stavčni člen« napačen, torej je treba tudi pravilo o stavi vejice v takih primerih spremeniti tako: Vejico pišemo med enakovrednimi deli stavčnega člena ali stavka. V še preprostejši obliki: Vejico pišemo, če naštevamo besede, besedne zveze ali stavke (prim. vajo 101.3): a) *miši*, *podgane*, *muhe*; b) *mirenski čevljarji*, *renski zidarji*; c) *živi kakor ptič*, *leta kakor metulj*. Seveda je to lahko tudi mešano: *miši*, *velike podgane*, *neznansko sitne muhe*, *kar leze in gre*. — Pri ločilih na str. 108 je treba v posebnem stavku povedati, kdaj pred *in*, *pa*, *ter* ne pišemo vejice (če se ne dajo zamenjati s *toda*); to velja tudi za *ali*.

Glasoslovje

Glasoslovje je nekako nesamostojno obdelano in se zgublja med pravopisom in pravorečjem. To ni dobro. Tudi sicer ni najboljše. Kaj naj npr. otrok odgovori na vprašanje, kako izgovarja glasove *a* *e* *i* *o* *u* in kako druge. Zelo zelo različno! Treba bi bilo povedati, da imamo več vrst glasov, samoglasniki so pa najbolj slišni in zvočni med njimi (delamo jih z jezikom v ustih), soglasniki so manj slišni, tudi šumni, izgovarjamo pa jih z bolj priprtimi ali začasno čisto zaprtimi ustnicami, pa tudi z jezikom. Potem bi se jasno povedalo, da imamo v slovenskem knjižnem jeziku 8 samoglasnikov: najnavadnejši so *a* *ter* *i* in *u*. Blizu *i* in *u* sta ozka *e* in *o*, blizu *a* pa široka *e* in *o*. Osmi samoglasnik je polglasnik. Ta

je podoben glasu, ki ga izgovorimo, če se v govoru pretrgamo, pa ne vemo, kako nadaljevati. Imamo ga npr. v besedah kot ... — Nato naj sledi pripomba o tem, kako jih pišemo: oba *e-ja* in polglasnik *z*, *o-ja* z *o*, samo če hočemo zaznamovati natančen izgovor še z naglasnimi znamenji in obrnjenim *e*. Pri širokem *e* in *o* ne smemo pozabiti, da ju pišemo tudi s krativcem. (V vajah spremeniti: 3: polglasnik v končnem delu besede rad odpade ali pa se pojavi: *vrabec -bca*, *metla -tel*; v vajah je tudi krativec, ki pa je obdelan šele na str. 38—39.) Dolžine in kračine nimajo nič opraviti z naglasom, treba jih je prikazati že tu.

Fonetika se dokaj neprimerno, tj. z obdelavo predloga *z/s* (po avtoričinem *s/z*), nadaljuje na str. 67. Prav bi bilo, ko bi se prej obravnavala razlika med zvonečimi in nezvonečimi soglasniki: pri prvih se treseta glasilki in vsa glava z njimi, pri drugih ne. Govoriti v tej zvezi o kaki sorodnosti glasov je nepotrebno, pa še napačno (saj je *zven*, *d* bližji nezv. *t* kot *zven*. *n*). Treba je torej ločiti nezvočnike od zvočnikov (zvočniki so *m n r l j v*, vsi drugi nezvočniki). Pravilo o uporabi *z/s*: Namesto predloga *z* pišemo pred *p t k f s š h c č* njegovo obliko *s*. — Podobno bi bilo pravilo o variantah *k/h* (75): Namesto predloga *k* pišemo pred besedami, ki se začenjajo s *k* ali *g*, njegovo obliko *h*.

Glas *ʉ* je tako znamenit, da ga je treba posebej predstaviti (sedaj na str. 45—46 v zvezi z izgovorom črke *l*). Treba je enostavno reči, da ima slovenščina dve obliki glasu *v*: enega izgovorimo s spodnjo ustnico in zgornjimi sekalci (*voda*), drugega z obema ustnicama (*siv*). Pišemo pa ga na dva načina: *z v* (*siv*, *sivka*) ali *z l* (*dal*, *volk*). Tako pravilo je potrebno, ker otrok vendar ne bere samo ali prepisuje, ampak besede kot *volk* ipd. tudi zapisuje brez pisne predloge.

Verjetno bi kazalo spregovoriti bolj samostojno (prim. 60. II. 1) tudi o *l* in *n* ter *lj* in *nj*, saj poslednjih otroci pogosto ne znajo prav pisati. Nemara: Knjižni jezik ima dostikrat glasove *lj* ali *nj*, kjer jih v mnogih narečjih ni; zato si zapomni, da jih imajo npr. naslednje besede: ... Pri primerih za *nj* je treba na prvo mesto postaviti tip *zvonjenje*, za *lj* pa je treba tako vajo še sestaviti (če že ni).

Pravorečje

O pravorečju bi se zapisalo, da nas uči branja zapisane besede. Tu zlasti poudarimo, da črke *o* in *e* beremo različno (ozko, široko, kratko, dolgo, kot polglasnik), posebej pa obravnavamo izgovor črke *l* (45). Sedanja pravila so pretežka in napačno usmerjena, ko gre za izgovor *l* ali *ʉ*. Predlog: Črka *l* se bere načeloma kot *l* (glas, napravljen z jezično konico), *samo izjemoma kot ʉ* (»*v*, izgovorjen z obema ustnicama« ali »*u*-ju podoben *v*, izgovorjen z obema ustnicama«). Črka *l* se izgovarja kot *ʉ*:

1. v deležniku na *-l* (moški spol, ednina): *stal*, *delal* ...
2. pri pridevnikih s polglasnikom: *mrzel* ...
3. v besedah kot *volk*, *poln*, *volna* ...
4. pri nekaterih samostalnikih in pridevnikih: *stol*, *sol*, *bel* ...
5. v večini besed, kot so *bralci*, *bralski*, *bralka*, *bralstvo*.

Pravilo je tako, da pove, kdaj *l* izgovarjamo kot *ʉ*, ne pa, kdaj ga ne. Tako je to obravnavano tudi v Skj in SSKJ.

Naglas

Namesto besed »poudarek (35), poudariti« se sedaj rabi »naglas, naglasiti« ipd. (prim. Skj. in SSKJ), ker »poudarek« pomeni stavčni naglas. Predlog za definicijo naglasa (38): Velika večina besed ima naglas. V besedi je navadno naglašen le po en zlog, drugi so nenaglašeni. Naglašeni samoglasniki se izgovarjajo razločneje od nenaglašanih. Z mestom naglasa lahko razločujemo pomen besed. — Vprašanje kvantitete, kot rečeno, ne spada k naglasu, zato je prav, da je obdelano v kolikor toliko samostojni skupini. Napačno pa je reči »dolgopoudarjen« ali »dolgonaglašen« (in »kratkopoudarjen«). Saj naglas ni ne dolg ne kratek, dolgo ali kratko je le tisto, kar je naglašeno. Treba je torej reči: kratki naglašeni, dolgi naglašeni. Povedati je tudi treba, da so nenaglašeni samoglasniki samo kratki.

Posebno poglavje (in sicer v okviru pravopisa ali pravorečja) bi bilo dobro nasloviti **N a g l a s n a z n a m e n j a**. Tam bi se v obliki preglednice povedalo, da zaznamujejo naglasna znamenja več stvari:

1. [˘] [˘] [˘] mesto naglasa,
2. [˘] [˘] tudi dolžino naglašene samoglasnika, [˘] pa kračino,
3. [˘] tudi ozki e in o, [˘] in [˘] pa tudi široka e in o.

Sicer bodo otroci govorili napačno dolgi naglas, široki naglas, vsak široki e in o bodo zaznamovali le s [˘] ipd. (kot se dogaja tudi v Ssj).

Gotovo pa spadajo k naglasu **n a s l o n k e** (75). Ponazorovalno besedilo bi moralo biti opremljeno z naglasnimi znamenji, da bi otrok razliko med naglašeni besedami in naslonkami videl tudi napisano. Pravilo o naslonkah pa je skoraj docela napačno: saj naslonke niso samo enozložne, ampak tudi večzložne (npr. *jima, vama*), v stavku sicer lahko imajo poudarek, nimajo pa naglasa (*te je ujél, káj*), izgovarjamo pa jih skupaj ali z naslednjo ali predhodno besedo (saj že od nekdanj ločimo tako proklitike kot enklitike). Predlog: Besede ki nimajo naglasa, imenujemo naslonke. Izgovarjamo jih skupaj z naslednjo ali prejšnjo besedo, pišemo pa jih seveda narazen. Prim.: *Vihar se je / s táko sílo zaríl / v vóz, / da je vozník odskôčil / od vólav / in se skobacál / v zavétje skál.*

Razno

Besede z različnim p o m e n o m (139). Je prav, da se to omenja, seveda pa vse naštete niso enake. Idealni primer je *pot* (ž) — *pot* (m), *z gore* pa je mogoče naglasiti na prvem ali drugem zlogu. Treba bi bilo reči: Ene besede imajo več pomenov (*list, veriga, rog*), včasih pa imata po dve različni besedi isto glasovno podobo, a popolnoma različni pomen (*pot, gore*). V skladu s tem bi se 1. vaja morala glasiti: Kaj vse lahko pomeni beseda *uboga* ipd.

(Vaje za bogatenje besednega zaklada (4, 11, 19, 27, 35, 42, 50, 57, 63, 71, 79, 88, 95, 103, 111, 119, 127, 135, 143, 150), zgleđa, ustrezajo, a jih nisem natančneje presojal. Poseben problem je tudi praktično sporočanje (Spis: 9, 17, 25, 33, 40, 48, 55, 61, 69, 76, 85, 93, 101, 109, 115, 125, 133, 147, 153), ki se ga pa prav tako nisem dotikal.)

Za konec bi rekel, da je knjiga pač preobširna; verjetno bi se dala združiti s čitanko ali narobe.

(Se bo nadaljevalo)